

ŠIUOLAIKINIŲ UGDYMO TYRIMŲ ASPEKTAI

Mokinių vertinamieji emociniai santykiai su aplinka

Tomas Stulpinas

Šiaulių universitetas

Straipsnyje analizuojami jaunesniųjų moksleivių ir paauglių santykiai su aplinka. Sutelkus dėmesį į vertinamuosius emocinius santykių aspektus, išryškunami tiriamųjų baimės, užuojautos, tikėjimo, patikimumo objektai. Šalia to atskleidžiama moksleivių idealo samprata, taip pat jų patiriamas vienatvės jausmas.

Kiekvienas žmogus turi unikalią vertybinių orientacijų sistemą. Vertybės neatskiriamos nuo jausmų, nes žmogus vienaip ar kitaip išgyvena savo santykius su reikšmingais tikrovės daiktais ir reiškiniiais.

Daugelis pasaulio mokslininkų (G. I. Brown, A. H. Maslow, C. R. Rogers, A. W. Combs, H. Gardner, W. Brezinka, L. Kerstiens, Fr. Mayer, I. J. Lerner, D. Whitmore ir kt.) tyrė asmenybės jausminius, intelektinius ir psichomotorinius aspektus bei jų integravimą susiliejančio ugdymo procese, orientavosi į žmogaus esmę sudarančias savybes, visuomeninius ir emocinius mokymosi padarinius.

Esminius humanistinio ugdymo bruožus, darnios asmenybės dvasines vertybes, intelektinės ir emocinės sričių integralumą tyrė arba perdavė Lietuvos skaitytojai V. Aramavičiūtė, G. Butkienė ir A. Kepalaitė, D. Gailienė, L. Bulotaitė ir N. Sturlienė, L. Jovaiša, I. Jungeris, V. Lepeškienė, N. L. Gage'as ir D. C. Berlineris, N. M. Grendstadas ir kt.

Terminu „vertinamieji emociniai santykiai“ apibūdiname pastovius ugdytinių išgyvenimus nustatant realaus gyvenimo objektų poveikio jiems mastą.

Pasikeitė Lietuvos visuomenės santvarka, vertybės, vyksta ugdymo sistemos kaita. Kokių dėl to atsirado mokinių pasaulėvaizdžio – pažintinio emocinio pasaulio suvokimo – tendencijų? Kaip mokiniai jaučiasi įvairių santykių srityse? Kokia jų savęs ir kitų vertinimo nuostata? Kokie aplinkos veiksniai mokinių požiūriu turi įtakos emocinei jų savijautai, saugumui? Kokios yra prioritetingos vertybės?

Į šiuos ir daugelį panašių klausimų gali padėti atsakyti specialūs tyrimai. Tačiau mokslinių mokinių vertinamųjų emocinių santykių su aplinka, kaip sociopsichologinio fenomeno, studijų pasigendama.

Šiuo empiriniu tyrimu bandoma ieškoti nors dalinio atsakymo į iškeltus klausimus ir tuo padėti ugdytojams pažinti auklėtinių emocinių vertinimų tendencijas bei organizuoti kryptingą pedagoginę pagalbą.

Tyrimo objektas – mokinių nuomonė apie santykius su aplinka.

Tyrimo dalykas – jaunesniųjų moksleivių ir paauglių vertinamųjų emocinių santykių su aplinka aspektai.

Tyrimo tikslas – nustatyti skirtingo amžiaus, lyties ir gyvenamosios vietos mokinių vertinamuosius emocinius santykius su aplinka.

Tyrimo uždaviniai – išsiaiškinti santykių spektrą:

- 1) baimės objektus,
- 2) užuojautos aspektus,
- 3) tikėjimo tendencijas,
- 4) patikimiausius bei svarbiausius jiems žmones,
- 5) tobulybės sampratą,
- 6) vienumos poreikį.

Tyrimų bazė. Tyrime dalyvavo bendrojo lavinimo mokyklos trečiųjų, ketvirtųjų, šeštųjų, septintųjų ir aštuntųjų klasių mokiniai, kurie 1998 metų lapkričio–gruodžio mėnesiais atsakė į anoniminės anketos klausimus.

Anketinė apklausa vyko 16 miesto ir 12 kaimo vietovių. Gyvenamosios vietos kriterijus buvo vyraujantis gamybos pobūdis, t. y. žemės ūkio artiesiogiais juo nesusijusi gamyba.

Iš viso buvo apklausti 3927 respondentai. Mokiniai lankė 54 vidurines, 6 pagrindines ir

12 pradinių (darželių–pradinių) mokyklų. Tyrimas vyko 199 klasėse.

Respondentų pasiskirstymas pateikiamas 1 lentelėje.

Anketinėje apklausoje tyrėjais dirbo 88 pagalbininkai – mokytojai. Jie buvo instruktuoti, ir tyrimas vyko pagal bendrą metodiką.

Apklauskos pradžioje respondentai buvo palankiai nuteikiami: kviečiami padėti mokslininkams, atvirai pasakyti savo nuomonę, garantuojamas atsakymų anonimiškumas ir tiriamąjį saugumas.

Mokiniams buvo pateikiami šeši klausimai:

1. Ko labiausiai bijai?
2. Kieno labiausiai gailiesi?
3. Kuo tiki?
4. Kas iš tavo pažįstamų yra patikimiausias?
5. Kas tau yra idealas?
6. Ar dažnai jauti viatvę?

Pirmieji penki klausimai buvo atviri. Respondentai galėjo pateikti neribotą atsakymų skaičių. Šeštasis klausimas uždaras. Mokinys galėjo pasirinkti vieną iš pateiktų keturių atsakymų: dažnai, retai, niekada, nežinau.

Žvalgomoji apklausa ir pagrindinis tyrimas parodė, kad kai kurie pradinių klasių mokiniai nesuprato sąvokos „IDEALAS“. Jiems apklausos vedėjas paaiškino, jog tai – aukščiausias

1 lentelė. Respondentai

KLASĖ	MERGAITĖS			BERNIUKAI			GYVENAMOJI VIETA		IŠ VISO
	Kaimas	Miestas	Iš viso	Kaimas	Miestas	Iš viso	Kaimas	Miestas	
3	8	486	494	17	507	524	25	993	1018
4	91	873	964	50	914	964	141	1787	1928
3-4	99	1359	1458	67	1421	1488	166	2780	2946
6	28	137	165	11	134	145	39	271	310
7	12	217	229	12	178	190	24	395	419
8	15	117	132	12	108	120	27	225	252
6-8	55	471	526	35	420	455	90	891	981
IŠ VISO	154	1830	1984	102	1841	1943	256	3671	3927

pavyzdys, tobulybė, į kurią norėtumei būti panašus.

Mokiniai lapelyje užrašydavo mokyklos pavadinimą, klasę, lytį (pageidaujantieji – savo vardą), anketos užpildymo datą.

Buvo laikomasi respondentų savanoriškumo principo.

Mokiniai gaudavo iš eilės po vieną klausimą. Atsakę į jį, sužinodavo kitą klausimą.

Po apklausos respondentams buvo padėkoma ir lapeliai surenkami.

Tyrėjai atlikdavo pirminį duomenų apdorojimą: sudarydavo lenteles, kuriose įrašydavo atskirai mergaičių ir berniukų atsakymus ir jų skaičių.

Respondentai pasiskirstę teritoriniu požiūriu (kaimas – miestas), skirtingo amžiaus (III–VIII klasės) ir lyties (mergaitės – berniukai). Buvo stengtasi sudaryti visiems vienetams lygias galimybes patekti į lizdinę imtį. Apklausta pakankamai daug mokinių, todėl galima nustatyti kai kurias bendras tendencijas.

Masinio pobūdžio duomenys buvo apdorojami statistiniu tyrimu: skaičiuoti procentai, taikytas suderinamumo kriterijus chi kvadratas (χ^2) 95 proc. patikimumu su 3 (VI klausimas), 5 (II ir IV klausimai), 7 (III ir V klausimai) ir 9

(I klausimas) laisvės laipsniais. Skirtumas tarp tirtų absoliučių dažnių statistškai reikšmingas, kai

$$\chi^2 \geq 7,815 \text{ (3 laisvės laipsniai),}$$

$$\chi^2 \geq 11,07 \text{ (5 laisvės laipsniai),}$$

$$\chi^2 \geq 14,067 \text{ (7 laisvės laipsniai),}$$

$$\chi^2 \geq 16,919 \text{ (9 laisvės laipsniai).}$$

1. Nerimo ir baimės objektai. Pažindami tikrovę mokiniai patiria nerimą ir baimę. Nerimu laikoma neapibrėžta būseną, kurią sukelia įsivaizduojamas pavojus. Baimę sukelia realus pavojus.

Nerimo ir baimės objektai ir mokinių santykis su jais matyti 2 lentelėje.

Visi apklaustieji nerimo ir baimės objektus eilės tvarka išvardijo taip:

- Visuomenės gyvenimas – blogi žmonės, tarp jų ir kai kurie tėvai bei mokytojai, nerimas dėl mokymosi problemų, savo elgesio.
- Gyvūnai – realūs ir matyti televizijos laidoje, kino filmuose, žinomi iš knygų.
- Mirtis – nerimas dėl artimiausių žmonių netekties, savo mirties.
- Tamsa. Vaikams būgštavimų kelia tamsus paros laikas, naktis.
- Nelaimingi atsitikimai – gamtos stichijos, avarijos, kūno sužalojimai, ligos.

2 lentelė. *Nerimo ir baimės objektai (procentais)*

Objektai Klasė	Visuomenės gyvenimas	Gyvūnai	Tamsa	Mirtis	Nežinomybė	Nelaimingi atsitikimai	Medicina	Erdvė	Nieko nebijo	Nežino, neatsakė	Iš viso
3	22,14	38,36	10,50	5,79	9,00	7,07	3,21	2,21	1,36	0,36	100,0
4	30,92	29,31	10,80	8,93	5,86	6,32	2,13	1,98	2,72	1,03	100,0
6	30,77	10,41	9,95	19,23	2,26	7,92	4,53	4,53	4,07	6,33	100,0
7	37,30	20,26	5,30	12,22	1,29	7,55	4,34	3,38	4,02	4,34	100,0
8	39,00	10,21	5,50	16,23	6,02	11,00	2,36	1,83	3,14	4,71	100,0
3–4	26,53	33,84	10,65	7,36	7,43	6,70	2,67	2,09	2,04	0,69	100,0
6–8	35,69	13,63	6,92	15,89	3,19	8,82	3,74	3,25	3,74	5,13	100,0
Visų klasių	32,03	21,71	8,41	12,48	4,89	7,97	3,31	2,79	3,06	3,35	100,0

- Nežinomybė. Respondentai nerimauja dėl siaubo filmų būtybių, vauduoklių, baisių sapnų, senatvės, blogio, vienantvės.
- Medicina. Nemalonūs išgyvenimai susiję su gydymusi pas stomatologus, skiepijimu, vaisių leidimu.
- Nieko nebijo.
- Erdvė – labiausiai aukštis, taip pat gylis, baimė paklysti.
- Kai kurie mokiniai nežino, ko bijo, arba neatsakė į anketos klausimą.

Mokinių amžiaus požiūriu pastebimos kai kurios ryškios tendencijos.

Lyginant klases, chi kvadratas svyruoja nuo 28,251 (6–8 klasės) iki 177,551 (4–6 klasės). Tai rodo, jog atskirų klasių vaikų visumos nuomonės iš esmės skiriasi. Jos nesutampa taip pat mergaičių grupėse. Chi kvadratas svyruoja nuo 21,375 (6–8 klasės) iki 88,842 (4–6 klasės). Nuomonės nesiskiria tik lyginant šeštų ir aštuntų bei septintų ir aštuntų klasių berniukų atsakymus.

Pagal paskirus parametrus matyti gana ryški baimės objektų kaita. Mokiniai kuo vyresni tuo nuolat didėjantį visuomenės gyvenimo veiksnių pavojų. Tai nerimą keliantis požymis.

Tolygiai mažėja gyvūnų, tamsos baimė. Tuo tarpu nerimas dėl mirties, nelaimingų atsitikimų tikimybės didėja.

Nuolat didėja nieko nebijančių mokinių skaičius. Nors procentinis rodiklis nėra aukštas, bet jis rodo paauglių savimonės augimą. Netiesiogiai panašią tendenciją rodo ir didesnis paauglių, nežinančių, ko bijo, ar neatsakiusių skaičius.

Lyties požiūriu ryškesnės tendencijos nepastebėta: trečių, aštuntų klasių berniukų ir mergaičių nuomonių skirtumo neužfiksuota, ketvirtų, šeštų ir septintų klasių – baimės objektai skiriasi. Mergaitės labiau bijo gyvūnų, iš dalies visuomenės gyvenimo ir tamsos. Berniukai la-

biau deklaruoja baimės neturį, jų daugiau yra nežinančių ir neatsakiusių.

Gyvenamosios vietos kriterijus rodo trečių, šeštų ir aštuntų klasių kaimo ir miesto mokinių panašius baimės objektus. Ketvirtų klasių kaimo mokiniai pabrėžia gyvūnų baimę (41,62 proc. atsakymų), septintų – mirtį (31,03 proc. atsakymų).

Tarp kaimo trečių ir ketvirtų klasių vaikų atsakymų esminio skirtumo nenustatyta. Tuo tarpu miestiečių nuomonės skiriasi. Dešimtmečiai miestiečiai mažiau bijosi gyvių, nežinomybės, bet pastebimai daugiau visuomeninio gyvenimo veiksnių (31,37 proc. atsakymų).

Mūsų 1992 metais buvo atlikta 725 trečių ir ketvirtų klasių mokinių apklausa apie patiriamą baimę. Palyginus šešerių metų intervalo duomenis, nustatytas statistiškai reikšmingas nuomonių skirtumas ($\chi^2 = 63,962$). Ženkliai sumažėjo gyvūnų baimė, bet padidėjo tamsos, nežinomybės, nelaimingų atsitikimų, erdvės baiminimasis. Devynmečiai vaikai mažiau nerimauja dėl visuomenės gyvenimo veiksnių, dešimtmečiai – pastebimai daugiau (atsakymų skaičius padidėjo nuo 24,35 proc. iki 30,92 proc.).

2. Gailėsčio aspektai pateikiami 3 lentelėje.

Vaikams labiausiai sužadina gailėsčių turintys įvairių problemų žmonės. Tai – neįgalieji, sužalotieji, ligoniai, vargšai (benamiai, alkani, neturtingi, alkani vaikai, aplinkinių nuskriaustieji). Vaikai gaili našlaičių, senų, neturtingų, mirusių žmonių.

Užuojauta reiškia artimiems žmonėms: šeimos nariams (ypač motinai), giminėms (gailima mirusiųjų giminaičių), taip pat draugams ir mokytojams.

Respondentai gailiaširdžiai skriaudžiamiesiems, žudomiems, benamiams, nugaišusiems gyvūnams, su kuriais jie susiduria aplinkui.

3 lentelė. *Gailėsčio jausmas (procentais)*

Objektai Klasė	Žmonės	Artimieji	Gyvūnai	Aš pats	Nieko nesigaili	Kiti atsakymai	Iš viso
3	29,60	39,68	24,76	2,86	0,56	2,54	100,0
4	40,00	27,27	25,19	3,75	1,04	2,75	100,0
6	57,67	12,17	18,78	6,88	0,79	3,71	100,0
7	53,30	19,09	16,66	7,51	2,93	7,51	100,0
8	45,68	13,09	14,21	17,83	4,74	4,45	100,0
3-4	34,80	33,48	24,97	3,31	0,80	2,64	100,0
6-8	52,22	14,78	16,55	10,74	2,82	5,22	100,0
Visų klasių	45,25	20,86	19,92	7,77	2,01	4,19	100,0

Vaikai taip pat gailisi savęs, ypač blogų poelgių ir dėl to kilusių konfliktų.

Kai kurie mokiniai išreiškė užuojautą Jėzui, gaili niokojamos gamtos, prabėgusio ne produktyviai praleisto laiko. Kai kurie su širdgėla prisimena pamestus daiktus, prarastus žaislus, išleistus (nesutaupytus) pinigus.

Nieko nesigaili nuo 0,56 proc. iki 4,74 proc. respondentų.

Palyginus gretimų klasių respondentų nuostatas, pastebimi statistiškai reikšmingi skirtumai ir mergaičių, ir berniukų, ir visų mokinių grupėse. Suderinamumo kriterijus chi kvadratas svyruoja nuo 11,685 iki 72,971. Išimtį sudaro tik šeštų ir septintų klasių mergaičių ir visų mokinių atsakymų panašumas.

Mokiniams tampant vyresniems didėja užuojauta nelaimingiems žmonėms apskritai, bet pastebimai mažėja artimiausiųjų gailėstis. Tuo tarpu savęs gailėjimas tolygiai stiprėja. Amžiaus kriterijus rodo gailėsčio objektų išsiplėtimą, tačiau kartu didėja ir abejingumas aplinkai.

Lyties aspektu tik šeštų ir aštuntų klasių to paties amžiaus mergaičių ir berniukų nuomonės sutampa. Kitų klasių mergaitės labiau gailisi nelaimingų žmonių, skriaudžiamų gyvūnų ir savęs, berniukai – artimųjų, prarastų vertingų daiktų, jie daugiau deklaravo nieko negaili.

Palyginus kaimo ir miesto vaikų išgyvenimus, pastebimi ryškūs skirtumai beveik visose klasėse (išskyrus trečią klasę): chi kvadratas svyruoja nuo 17,401 iki 71,081. Kaimo vaikai labiau gaili artimųjų, gailisi savo poelgių, miestiečiai ypač pabrėžia nelaimingų žmonių užuojautą, gailėstį gyvūnams (išskyrus šeštą klasę).

3. Tikėjimo tendencijos. Statistinis atsakymų pasiskirstymas pateikiamas 4 lentelėje.

Turinio aspektu visų 3927 respondentų atsakymai suskirstyti į kelias grupes.

1. Tikėjimas žmonėmis: artimiausiais – šeimos nariais, giminėmis, pedagogais, draugais, taip pat kitais svarbiais – įvairių profesijų visuomenės gerbiama darbuotojais.

Daugiausiai mokinių tiki žmonėmis. Įvairaus amžiaus grupėse tikėjimas kitais svarbiais žmonėmis daugiaž vienodas. Tuo tarpu tikėjimas artimaisiais pastebimai blėsta. Tirtų pradinė klasių mokinių grupėse jis yra visų aukščiausias, paauglių klasėse šeimos nariai, giminės ir mokytojai pradedami vertinti kritiškiau.

Sąlygiškai kontrolinio klausimo „Kas iš tavo pažįstamų yra patikimiausias?“ rezultatai rodo tą pačią tendenciją (žr. 5 lentelę).

2. Tikėjimas Dievu. Be tiesioginio Dievo įvardijimo šiai grupei priskirtini atsakymai apie

4 lentelė. Mokinių tikėjimo tendencijos (procentais)

Objektai Klasė	Žmonės		Dievas	Nežinomi reiškiniai	Aš pats	Ateitis	Kultūros vertybės	Įvairūs objektai	Nie- kas	Iš viso
	Artimieji	Kiti								
3	42,62	13,48	33,25	6,67	1,48	0,19	1,03	0,96	0,32	100,0
4	37,32	13,67	36,52	6,45	1,85	0,67	1,47	1,38	0,67	100,0
6	29,86	14,71	31,90	7,24	6,56	2,49	5,20	1,81	0,23	100,0
7	21,85	12,76	28,15	14,34	6,64	3,15	7,17	4,02	1,92	100,0
8	21,28	17,02	22,34	10,91	13,03	2,39	6,92	5,05	1,06	100,0
3-4	39,97	13,58	34,88	6,56	1,66	0,43	1,25	1,17	0,50	100,0
6-8	24,33	14,83	27,46	10,83	8,74	2,68	6,43	3,63	1,07	100,0
Visų klasių	30,59	14,33	30,43	9,12	5,91	1,78	4,36	2,64	0,84	100,0

Jėzų, Mariją, šventuosius, angelus, pomirtinių gyvenimą, religijos tiesas. Vienas respondentas tiki Buda, du mokiniai abejoja Dievo buvimu.

Tikėjimas Dievu visose respondentų grupėse tvirtai antroje vietoje. Paauglių tikėjimas Dievu aukštesnis už artimiausių žmonių reitingą. Tyrimas atskleidė tendenciją: pradinė klasių mokinių vertinimas yra aukštesnis už paauglių. Pastarųjų nuomonės kreivė jiems tampant vyresniems krenta. Tokia pat tendencija užfiksuota mūsų 1996–1997 metų tyrimuose. Jauniausioji karta labiau priima religines vertybes: šešių balų vertinimo sistema trečių klasių respondentai Bažnyčią įvertino 3,45 balo, ketvirtų klasių – 3,14 balo. Paauglių nuomonė tolydžiai žemėja: šešta klasė – 3,08, septinta klasė – 2,71, aštunta klasė – 2,59 balo. Dar žemesnis Bažnyčios reitingas buvo užfiksuotas vyresnėse klasėse.

Pastebėtą tendenciją hipotetiškai galima paaiškinti objektyviomis ir subjektyviomis sąlygomis. Prie objektyvių sąlygų priskirtinas pusės šimtmečio laikotarpis, kai religijos mokymas buvo ne tik eliminuotas iš formaliosios ugdymo sistemos, bet aktyviai su juo kovojama. Valstybės spaudimas, tikinčiųjų diskriminavimas turėjo įtakos ne vienai gyventojų kartai. Naujų sąlygų, atsiradusių per pastaruosius dešimt metų, nepakanka buvusiems sunkumams įveikti.

Prie subjektyvių sąlygų priklauso, viena vertus, kompetentingų ugdytojų stoka, vyresniųjų visuomenės narių ankstesnių nuostatų šleifas, antra vertus, vaikų psichikos savybės. Ikimokyklinio amžiaus vaiko, pradinių klasių mokinio sąmonė atvira religijai, vaikai spontaniškai pripažįsta Dievą, yra smalsūs, imlūs krikščioniškojo tikėjimo tiesoms, teigiamai išgyvena sakramentų patirtį, jeitį į religinę bendruomenę. Paauglys susiduria su gyvenimo problemomis, tiesomis, savarankiškai aiškinasi pasaulį ir save. Paaugliui kyla kritikos dvasia, nauji jausmų aspektai. Religiniame gyvenime pasireiškia krizės apraiškos, 15–16 metų jaunuoliai atsiduria „didžiojoje kryžkelėje“, kai reikia galutinai apsispręsti.

3. Tikėjimas nežinomais reiškiniais: NSO, horoskopais, pasaulio pabaiga, stebuklais, sapnais, likimu, vaiduokliais, maksimaliais loterijos laimėjimais.

Jais tiki palyginti daug mokinių. Informacijos sprogimas pasaulyje prieinamas jaunimui. Žiniasklaidos mokslinės ir fantastinės informacijos srautas, gyvybingi prietarai, lengvo praturtėjimo reklama, kompiuteriniai žaidimai lemia moksleivių nuostatas, iš dalies patenkina jų kartais nerealias pretenzijas, interesus.

4. Tikėjimas savimi, savo galimybėmis ir jėgomis. Demokratinė visuomenės sankloda, ekonominių santykių pobūdis keičia požiūrį į asmenybės aktyvumą, savarankiškumą. Atgyvenusių nuostatą laukti valdžios malonių įveikia žmogaus iniciatyvos būtinumo supratimas.

Tolydus tikėjimo savimi didėjimas nuo nežymaus pradinėse klasėse iki ženkliaus paauglystėje rodo, kad jaunoji karta vis geriau supranta gyvenimo realijas.

Atsakydami į klausimą „Kas tau yra idealas?“, gerokai mažiau mokinių save laiko tobulu aukščiausiu pavyzdžiu (žr. 6 lentelę). Tai rodo, kad tikėjimas savimi yra pagrįstas, jis nesutapatinamas su savigyra, narcizo charakteriu.

5. Mokiniais tampant vyresniems ženkliai didėja tikėjimas kultūros vertybėmis, ypač dorovinėmis normomis (meile, tiesa, gėriu, laime), tradicijomis, mokslo teiginiais.

6. Palyginti nemažai mokinių, ypač paauglių, tiki įvairiais objektais. Dažniausiai vaikai įvardija savo mėgstamus gyvūnus – šuniuką, katytę, papūgėlę. Kai kurie respondentai objektų neįvardijo, bet pasitenkino bendrais teiginiais: tiki gyvenimo faktais, viskuo. Tai rodo, kad mokinys neturi savo tvirtos nuostatos.

7. Tikėjimas ateitimi (svajonių išsipildymu, gyvenimu) rodo optimistinį požiūrį į būsimą šalies ir savo gyvenimą. Deja, šiuo aspektu respondentų atsakymai negausūs.

8. Netikėjimas niekuo sudaro nedidelę atsakymų dalį, ypač žemesnėse klasėse. Netikėjimą niekuo patvirtina ir net sustiprina respondentų nuomonė apie idealą. Mokinių, neturinčių idealo, skaičius tolydžiai ir ženkliai didėja (žr. 6 lentelę).

Trys dešimtys vaikų, kurie niekuo netiki, gali būti potencialūs arba jau realūs destruktivaus elgesio nešėjai. Antra vertus, šių jaunųjų visuomenės narių atsakymai rodo savotišką pasimeti-

mą, pagalbos šauksmą. Jų atvirai išsakytai pozicijai reikia ypatingos ugdytojų globos ir meilės.

Palyginus atsakymus mokinių amžiaus aspektu, pastebimos nevienodos tendencijos.

To paties amžiaus grupėse sutampa kaimo ir miesto mergaičių (išskyrus 8 klasę) bei berniukų (išskyrus 7 klasę) pasirinkimas. Suderinamumo kriterijaus chi kvadrato reikšmės svyruoja nuo 3,703 iki 11,917.

Palyginus paskirų klasių nuomones lyties aspektu, matyti, kad pradinėse klasėse jos iš esmės skiriasi (3 klasėje $\chi^2 = 20,537$, 4 klasėje $\chi^2 = 48,063$). Mergaitės labiau už berniukus tiki žmonėmis ir savimi, berniukai, palyginti su mergaitėmis, – labiau Dievu, nežinomais reiškiniais ir niekuo. Visose paauglių klasėse nuomonės panašios (chi kvadratas 6, 7 ir 8 klasėse atitinkamai lygus 9,99; 8,92 ir 11,538).

Gyvenamoji vieta mokinių atsakymams esminės reikšmės neturi. Visų klasių (išskyrus 8 klasę) kaimo ir miesto mokinių atsakymai statistiškai nėra reikšmingi (χ^2 svyruoja nuo 4,454 iki 12,186).

Lyginant gretimas klases, chi kvadrato reikšmės svyruoja nuo 18,037 iki 76,958. Tai reiškia, kad tarp skirtingų klasių mokinių tikėjimo akcentų yra esminiai skirtumai. Jie būdingi ir visai respondentų imčiai, ir mergaičių (išskyrus 7–8 klasių) bei berniukų (išskyrus 3–4 klasių nuomonių palyginimą) grupėms.

4. Patikimiausių pažįstamųjų pasiskirstymas pateikiamas 5 lentelėje.

Iš 5 lentelės matyti, kad vaikai labiausiai gali pasitikėti giminėmis, t. y. mama, tėčiu, broliais, seserimis, seneliais, tetomis ir dėdėmis, pusbroliais ir pusseserėmis. Kai kurie vaikai mini krikšto tėvus.

Iš giminių svarbiausia yra mama (13,39–23,12 proc. tiesioginių atsakymų). Priskaičia-

5 lentelė. Patikimiausi paauglių žmonės (procentais)

Klasė \ Objektai	Giminės	Draugai	Pedagogai	Aš pats	Niekas	Kiti	Iš viso
3	61,24	29,73	2,88	1,40	1,48	3,27	100,0
4	64,63	27,73	3,75	0,27	0,21	3,41	100,0
6	58,26	34,96	2,44	0,27	2,17	1,90	100,0
7	55,12	34,64	0,45	1,96	1,21	6,62	100,0
8	46,99	40,16	1,64	1,10	2,73	7,38	100,0
3-4	62,94	28,73	3,31	0,83	0,85	3,34	100,0
6-8	53,45	36,59	1,51	1,11	2,04	5,30	100,0
Visų klasių	57,25	33,44	2,23	1,00	1,56	4,52	100,0

visus nediferencijuotai minimus tėvus ir šeimą, motinaitę 29,24–36,12 proc. visų atsakymų.

Iš viso šeimos nariais pasitiki daugiau kaip pusė respondentų. Mokinių nuomonė sutampa su mūsų 1996–1997 m. tyrimais, kai pirmųjų dvilyktų klasių mokiniai iš visų socialinių institucijų pirmą vietą skyrė taip pat šeimai.

Antrą vietą pagal patikimumo kriterijų užima draugai. Mažiau pasitikima pedagogais (mokytojais, auklėtojais, treneriais) ir savimi (dažnai minimu savo dienoraščiu).

Palyginti nemažai vaikų įvardijo įvairius kitus patikimus objektus: kaimynus, Dievą, angelus, kunigus, mylimus žaislus. Pusė visų atsakymų skiriama gyvūnams. Juos laiko ištikimais partneriais beveik išimtinai miesto mokiniai.

Neturi patikimiausių pažįstamų arba nežinotokių 51 respondentas.

Apibendrinus mokinių nuomonę, matyti, jog visų patikimiausi yra komunikacinio branduolio asmenys – giminės, draugai ir iš dalies pedagogai (92,92 proc. visų atsakymų).

Respondentų amžiaus požiūriu giminių ir pedagogų vaidmuo pamažu mažėja, draugų – didėja. Šiuo aspektu kartojasi 1996–1997 m. mūsų tyrimo tendencija – mokytojų institucija mokiniams tampant vyresniems vertinama vis mažiau, draugų vaidmuo pastebimai kyla.

Taikant suderinamumo kriterijų, pastebimas

gretimų klasių nuomonių skirtumas: chi kvadratas svyruoja nuo 13,171 septintų ir aštuntų klasių iki 46,512 trečių ir ketvirtų klasių.

Lyties požiūriu septintų ir aštuntų klasių vaikų nuomonės sutampa, kitų klasių mergaičių ir berniukų atsakymai skiriasi. Mergaitės iš šeimos narių labiau pasitiki motina ir tėvais apskritai, berniukai – tėvu, giminėmis – ne šeimos nariais. Draugais daugiau tiki trečių ir ketvirtų klasių berniukai.

Statistinis tyrimas rodo, jog pradinių ir septintų klasių kaimo bei miesto respondentų nuomonės panašios, šeštų ir aštuntų klasių – skiriasi: kaimo klasėse vyrauja draugai, miesto – giminės.

5. Idealo samprata pateikiama 6 lentelėje.

Aukščiausiu pavyzdžiu, kaip ir atsakydami į kitus anketos klausimus, mokiniai laiko gimines (iš to skaičiaus šeimos narius), artimus aplinkos žmones (draugus, mokytojus). Didelio dėmesio sulaukia žymūs žmonės: pasaulio ir Lietuvos politiniai veikėjai, aktoriai, dainininkai, sportininkai ir kt. Iš viso personalijos įvardijamos 73 proc. atsakymų. Kartu su personalijomis apibendrintai įvardijami geri, paprasti, gražūs žmonės, vaikai. Nemažai pagal savo pomėgį išskaičiuojama įvairių veiklos rūšių, specialybių atstovų. Dėmesio sulaukia kny-

6 lentelė. *Idealo samprata (procentais)*

Objektas/ Klasė	Giminės	Artimi aplinkos žmonės	Žymūs žmonės	Specia- lybių atstovai	Aš pats	Meno kūrinių herojai	Niekas	Kiti	Iš viso
3	36,74	19,51	19,0	13,18	0,34	4,05	1,61	5,57	100,0
4	32,45	13,84	30,42	10,32	2,18	5,42	3,38	1,99	100,0
6	21,38	9,21	44,41	7,56	6,91	2,63	6,91	0,99	100,0
7	21,60	10,70	41,98	1,65	2,47	2,26	12,14	7,20	100,0
8	24,41	10,17	29,15	2,37	5,42	2,37	14,58	11,53	100,0
3-4	34,59	16,67	24,71	11,75	1,26	4,74	2,50	3,78	100,0
6-8	22,46	10,03	38,51	3,86	4,93	2,42	11,21	6,58	100,0
Visų klasių	27,32	12,69	32,99	7,02	3,46	3,35	7,72	5,45	100,0

gu, kino, televizijos filmų herojai, aukštas savęs vertinimas. Kaip ir tikėjimo, pasitikėjimo klausimais, idealu laikomi Dievas, politinės organizacijos, ateiviai, gyvūnai, turtas, dora. Palyginti nemažai mokinių prisipažįsta neturėti idealo.

Amžiaus aspektu pastebimos ryškios tendencijos. Mažėja gimiinių, artimų aplinkos žmonių, specialybių, menokūrinių herojų vaidmuo. Didėja žavėjimasis žymiais žmonėmis, savęs vertinimas, plečiasi patrauklių pavyzdžių ratas. Kartu tolygiai ir sparčiai didėja kritinė nuostata aukščiausiems pavyzdžiams apskritai. Statistinis tyrimas rodo reikšmingus skirtumus tarp gretimų klasių: chi kvadrato kriterijus svyruoja nuo 14,319 iki 121,602.

Skiriasi mergaičių ir berniukų vertinimai (išskyrus 8 klasę). Visų klasių mergaitės dažniau mini gimines ir artimus aplinkos žmones, berniukai prioritetą linkę atiduoti žymioms, garsioms personalijoms.

Daugeliu atvejų (išskyrus 6 klasę) skiriasi kaimo ir miesto vaikų vaizdiniai (χ^2 svyruoja nuo 16,288 iki 20,185). Pradinių klasių kaimo vaikai labiau vertina gimines ir artimus jiem žmones, miestiečiai – žymius veikėjus, specialybes. Paaugliai taip pat daugiausiai mini žmo-

nes, tačiau septintų ir aštuntų klasių kaimo ir miesto respondentų akcentai ryškiai skiriasi.

Žymesnis vienodumas pastebimas gretinant kaimo ir miesto mergaites bei kaimo ir miesto berniukus. Statistinis tos pačios lyties ir amžiaus vaikų nuomonių tyrimas rodo nereikšmingus skirtumus (išskyrus 7 klasę).

6. Vienatvės jausmas. Kaip jaučiasi vaikas būdamas vienas, be artimųjų, rodo 7 lentelė.

Du trečdaliai respondentų vienatvę jaučia retai. Tai natūralus poreikis. Žmogui būtina atitrūkti nuo visuomenės spaudimo, spartaus gyvenimo tempo ir pabūti vienam su savimi, apmąstyti gausią informaciją, nustatyti savopoziciją.

Vidutiniškai 19 proc. mokinių teigia niekada nejaučią vienatvės. Tai dažniausiai būdinga ekstravertams. Jie gyvaire aguoja į aplinką, greitai užmezga ryšius su aplinkiniais žmonėmis, bendrauja. Asmeninis intelektas padeda jiems įsitraukti į grupes, turėti draugų, organizuoti spresti konfliktus.

Dažnai jaučia vienatvę nuo 15,04 proc. iki 20,14 proc. respondentų. Jie priskirtini prie intravertų, kuriems būdingas padidėjęs domėjimasis savo vidiniu pasauliu, užsisklendimas,

7 lentelė. Vienatvės jausmas (procentais)

Klasė	Objektai	Dažnai	Retai	Niekada	Neatsakė	Iš viso
3		20,14	58,84	20,92	0,10	100,0
4		15,04	61,88	22,61	0,47	100,0
6		17,10	70,00	11,93	0,97	100,0
7		16,95	64,20	18,61	0,24	100,0
8		15,08	63,49	21,03	0,40	100,0
3-4		17,59	60,36	21,76	0,29	100,0
6-8		16,37	65,89	17,19	0,54	100,0
Visų klasių		16,86	63,68	19,02	0,44	100,0

sunkus bendravimas su kitais žmonėmis. Vidinis asmeninis intelektas leidžia atpažinti savo pranašumus ir trūkumus, sėkmingai siekti tikslų dirbant vienam savo sparta.

Patikimiausiais pažįstamais net 113 respondentų minėjo gyvūnus. Kai kurie vaikai ne tik pasitiki jais, bet laiko net idealu. Mėgstamų gyvūnų globa ugdo vaikų gerumą, kompensoja ribotas miestiečių ūkinės veiklos galimybes, padeda iš dalies įveikti vienatvės diskomfortą.

Amžiaus požiūriu statistiškai vertingi skirtumai tarp 3-4 ir 4-6 klasių (atitinkamai $\chi^2 = 14,838$ ir $19,192$). Trečiaklasiai dažniau jaučia vienatvę nei metais vyresni bendramoksliai. Ketvirtaklasiai, palyginti su šeštaklasiais, mažiau patiria vienumą.

Palyginus mergaičių ir berniukų išgyvenimus, visose klasių grupėse nustatyti statistiškai reikšmingi skirtumai. Chi kvadrato kriterijus svyruoja nuo 9,733 iki 28,842.

Daugiau visų klasių berniukų (ypač paauglių) teigia, kad niekada nejaučia vienatvės. Pradinių klasių mergaitės dažniau nei berniukai nurodo retai išgyvenančios vienumą. Paauglės dažniau nei jų bendraklasiai pajaučia vienatvę (apie 22 proc. mergaičių atsakymų).

Trečių, šeštų ir septintų klasių kaimo ir miesto vaikų atsakymai panašūs. Statistiškai reikšmingi skirtumai nustatyti ketvirtoje klasėje

($\chi^2 = 12,938$) ir aštuntoje klasėje ($\chi^2 = 9,079$). Miesto vaikai dažniau patiria vienumą.

Išvados

Mokinių emocinės vertybinės nuostatos labiausiai susijusios su komunikacinio branduolio sritimi. Šeimos nariai, giminės, draugai, pedagogai ir mylimi gyvūnai vaikams yra labai svarbūs jausminiu, intelektiniu ir psichomotoriniu aspektais. Ypač aukštas motinos reitingas.

Mokiniams tampant vyresniems mažėja užuojauta, tikėjimas Dievu, pasitikėjimas šeimos nariais, giminėmis, pedagogais. Labiau vertinami draugai, garsūs žmonės ir savo asmenybė. Kartu ženkliai didėja neturinčių idealo mokinių skaičius.

Vaikų išgyvenimus lemia nemažai įsivaizduojamų ir realių pavojų: visuomenės gyvenimas, gyvūnai, mirtis, nežinomybė ir kt. Nerimą kelia vyresnių mokinių tolygiai didėjanti visuomenės gyvenimo veiksmų, taip pat nelaimingų atsitikimų, mirties baimė.

Dauguma respondentų labiausiai gailisi žmonių. Užuojauta neįgaliesiems, nelaimingiesiems, gailestis sau didėja. Plečiasi užuojautos objektų skaičius. Vyresnieji paaugliai labiau parbrėžia abejingumą aplinkai.

Tyrinėta mokinių imtis labiausiai tiki žmonėmis. Tikėjimas Dievu antroje vietoje (30,43 proc. visų atsakymų). Dievu tiki daugiau jaunesniųjų mokinių negu paauglių. Vyresniųjų didėja tikėjimas nežinomais reiškiniais.

Du trečdaliai respondentų retai patiria vienatvę, kiti maždaug tolygiai pasiskirstę į intravertus ir ekstravertus.

LITERATŪRA

1. Aramavičiūtė V. Ugdymo samprata. Vilnius, 1998.
2. Butkienė G, Kepalaitė A. Asmenybės vientisumo principas // Mokykla. 1993, Nr. 1.
3. Gage N. L., Berliner D. C. Pedagoginė psichologija. Vilnius, 1994.
4. Gailienė D., Bulotaitė L., Sturlienė N. Aš myliu kiekvieną vaiką. Vilnius, 1996.
5. Grendstad N. M. Mokyti – tai atrasti. Vilnius, 1996.
6. Jovaiša L. Hodegetika. Auklėjimo mokslas. Vilnius, 1995.

Palyginus mergaičių ir berniukų vertinamuose emociniuose santykiuose su aplinka statistiniu tyrimu, pagal daugumą parametrų nustatyti reikšmingi skirtumai. Mergaitės labiau pabrėžia ryšius su artimais žmonėmis, giminėmis (gailisi, tiki, pasitiki, laiko idealu), berniukai labiau tiki Dievu, idealu laiko žymius žmones. Mergaitės, ypač paauglės, dažniau nei berniukai išgyvena vienumą.

7. Junger I. Apie auklėjimo tikslus // Dorinis ugdymas: teorija ir praktika. Šiauliai, 1993.
8. Lepeškienė V. Humanistinis ugdymas mokykloje. Vilnius, 1996.
9. Stulpinas T. Mokyklinis ugdymas kaip visybiškas procesas. Šiauliai, 1995.
10. Stulpinas T. Visuomenės institucijų reitingas: mokinių nuomonė // Acta paedagogica Vilnensia. Vilnius, 1999. T. 6.
11. Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения. Москва, 1981.

EMOTIONAL RELATIONS WITH ENVIRONMENT AS ASSESSED BY PUPILS

Tomas Stulpinas

Summary

The aspects of fear, sympathy, tendency of belief, the most important and reliable ones, perception of perfectness and necessity of solitude were stated by the questionnaire of 3927 3-rd formers.

The pupils' emotional and evaluating attitudes are most associated with the closest environment. The assessed emotional relations are influenced by the age of the respondents, their gender and place of residence.

*Gauta 2000 09 15
Priimta 2000 10 15*